

Bogtrykkerhistorieforskning

En anmeldelse af Svend Bruhns

Harald Ilsø: Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca.1600-1810. En biobibliografisk håndbog med bidrag til bogproduktionens historie. Kbh. Det kongelige Bibliotek, 1992. 304 s. (Danish humanist texts and studies, 5).

Bogen er hvad undertitlen lover: en håndbog over de københavnske bogtrykkere i kronologisk orden fra 1600 til begyndelsen af 1800tallet, ialt ca 100. Da København i perioden var det absolutte centrum for dobbeltmonarkiet fra Sønderjylland til Norge bliver bogen rimeligt dækkende for bogtrykkererhvervet i hele Danmark. Først i slutningen af 1700tallet begyndte der at komme en vækst i trykkeriet i Provinsen og Norge.

Ilsø er historiker og forskningsbibliotekar (seniorforsker) ved Det kongelige Bibliotek og har publiceret mange boghistoriske studier (han er topscoreren i *Fund og forskning* ifølge samleregistret i bd.xxx, 1992).

Det er et overordentligt veldokumenteret værk, tætpakket med information, med en indledning der redegør for kilder og litteratur (en hel lille forskningsoversigt) og en afslutning der trækker nogle hovedlinjer op. Ilsø bygger hovedsageligt på trykte kilder, men de kilder er yderst grundigt udnyttet. Det fremgår at han har excerperet de vigtigste bibliografier (f.eks. Ehrencron-Müllers *Forfatterleksikon*) så tæt at han helt må have gennemlæst dem. Værket er illustreret med ca. 60 prøver på bogtrykkernes arbejder: titelblade, enkelte opslag og en del ornament. Illustrationerne er udførligt kommenteret i et særligt afsnit. Der er et register over trykkerier og typografer. Man savner register - eventuelt selektivt - over de øvrige navne; der er f.eks. omtalt mange forfattere, og emner.

Hoveddelen - bogtrykkerbiografierne - meddeler alle relevante oplysninger om hver bogtrykker og hans virksomhed, f.eks. om hans formueforhold (et par af universitetsbogtrykkerne blev godsejere),

antal ansatte typografer, antal presser, specialer, om han (eller hun - der er forbavsende mange enker der fortsætter virksomheden) selv var forlægger og boghandler. Der lægges stor vægt på at dokumentere kontinuiteten i virksomhederne. I meget koncentreret form bringes der en masse oplysninger, en del er nyt, bl.a. fordi Ilsø faktisk har benyttet nogle utrykte og hidtil ubenyttede skifteakter. Hvert af de biografiske tekstafsnit afsluttes med kilde- og litteraturhenvisninger, samt en liste med henvisninger til bibliografier hvor tryk af den pågældende trykker er beskrevet, samt til eventuelle facsimiloptryk. Det er også et stort arbejde der ligger bag disse lister, for vi har ikke en dansk retrospektiv nationalbibliografi med de nødvendige oplysninger. *Bibliotheca Danica* er et udmærket værk, men dens oplysninger er latterligt magre. *Bibliotheca Norvegica* derimod, som vi plejer at rynke på næsen af fordi meget af dens materiale bringes i tilfældig orden, har meget grundigere bibliografisk beskrivelse, og har leveret en mængde henvisninger til Ilsøes værk. Bogtrykkerbiografierne afsluttes med henvisning til eventuelle kataloger over trykkeriets produktion m.v. Kun boghistoriefanatikere kan finde på at gennemlæse hele dette stof, men rundt omkring er der også spændende historier gemt, især om konflikter med censuren. Men hvis man er lidt interesseret i emnet kan jeg anbefale at man læser afsnittet om *Trykkeriernes udvikling og bogproduktionen* (s.223-69) først; eller endnu bedre, begynder med Ilsøes foredrag "Bogtrykkerne i København" som er trykt i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, bd.79, 1992, s.83-95. Hele dette nummer af *NTBB* er iøvrigt et temanummer om boghistorie.

På s.223-69 giver Ilsø en sammenfatning af nogle af sine resultater i form af tal, analyse og overvejelser. Antallet af trykkerier er vokset fra 4 i

1616 over 10 i 1728 til det kulminerede med 22 omkring 1808, for i dette år blev det af Kongen bestemt at trykkeriernes antal i København ikke måtte blive større og denne bestemmelse blev først sat ud af kraft i 1849. Som basis for skøn over bogproduktionens vækst er antallet af trykkerier imidlertid ikke afgørende, mens derimod antallet af trykpresser kan være mere sigende. Ilsø finder da ved at undersøge personaleantallet at der omkring år 1800 har været en ca fire gange så stor trykkapacitet som i 1733, idet der skulle ca 3 typografer til at bemane 1 trykpresse. Ilsø finder dette bekræftet ved en sammenligning med antallet af bogbindere: mestre og svende voksede fra ialt 18 i 1723 til nogle og halvfjerds i 1790'erne. Denne store vækst i løbet af 1700tallet må forklares ud fra flere faktorer: stigning i befolkningstallet, økonomisk vækst i slutningen af århundredet, Trykkefrieperioden 1770-73, den friere debat 1784-99, m.v.

En af Ilsøes særlige interesser er spørgsmålet om oplagsstørrelser. Vi ved ikke hvor mange titler der er udkommet, *Bibliotheca Danica* er ikke en fuldstændig registrering af hvad der er udkommet, og vi ved slet ikke hvor store oplagene af de enkelte titler har været. Ilsø vil gerne vise at oplag på 1000 eksemplarer og derover ikke har været ualmindelige, og det viser han også gennem mange eksempler hentet fra lagerlister og lignende. Men omvendt har jeg selv fundet en del eksempler på at man har kunnet udgive bøger og tidsskrifter i kun 2-300 eksemplarer.

Ilsøes værk er et pionerarbejde, og et helt nødvendigt værk for den der vil beskæftige sig med dansk boghistorie.